

Nozeman's Leidse erfgenamen; Temminck (1820-1858), Schlegel (1858-1884); deel 2



Herman Schlegel, tweede directeur

bij het Natuurhistorisch Museum op voorspraak van Brehm. In 1825 schreef Temminck aan de directeur van het Weense Museum dat hij iemand zocht om ondersteuning voor zijn Leidse medewerker Boie, gedurende de tijd dat deze laatste in Nederlands Indië verbleef. Schlegel, die ruim een half jaar in Wenen werkte, mocht naar Leiden vertrekken. Op 1 juni 1825 werd hij benoemd tot preparateur ad interim aan het Leidse Museum en nam, zoals afgesproken, Boie's werk over. Schlegels benoeming tot conservator voor de gewervelde dieren volgde 29 november 1825. In Leiden schreef hij zich in als student, volgde gedurende ongeveer een jaar een aantal colleges, maar beëindigde zijn studies niet. In 1832 ontving hij het eredoctoraat van de Universiteit van het Duitse Jena. In het begin werkte Schlegel voornamelijk in de reptielencollectie, maar al snel bestierde hij de hele afdeling gewervelde dieren (Vertebrata). In korte tijd bouwde hij een grote internationale

Hermann Schlegel (10 juni 1804 -23 januari 1884) was Duitser. Zijn vader, een fervent vlinderverzamelaar, had een messinggieterij in Altenburg, waar Hermann na zijn schoolging werken. Een academische opleiding had hij niet. Van jongs af aan was Schlegel in de natuur geïnteresseerd. Een toevallige ontdekking van een buizerdhorst wekte zijn interesse voor ornithologie en leidde tot een ontmoeting met Christian Ludwig Brehm ('der alte Brehm'), vader van de bekende ornitholoog Alfred Edmund Brehm (1829-1884). Op 17-jarige leeftijd verliet hij Altenburg, zwierf enkele jaren door Zuid-Duitsland, om ten slotte in 1824 in Wenen te belanden. Daar kreeg hij volgens eigen zeggen 'een klein baantje'

reputatie op en behoorde tot de topzoölogen van Europa. Hij schreef in die tijd bijna 70 verhandelingen (sommige met anderen) over vogels, herpetologie, zoogdieren en vissen, het meest over de taxonomie en anatomie van deze dieren. Het was de bedoeling geweest dat Schlegel naar Java werd gestuurd om de Natuurkundige Commissie daar te versterken, maar de plotselinge dood van Heinrich Boie aan malaria, als beoogd opvolger van Temminck, verhinderde dit.

Schlegel volgde nu Temminck op als directeur van het Natuurhistorisch Museum, na 33 jaar onder zijn leiding te hebben gewerkt. Die opvolging had nogal wat voeten in de aarde. Schlegel had weliswaar colleges in Leiden gelopen, maar geen academische examens daarvan afgelegd. De Universiteit was van mening dat de directeur van het museum een (Leidse) hoogleraar in de zoölogie behoorde te zijn. Daarom werd Schlegel tot gewoon directeur benoemd en boven hem werd een hoogleraar opperdirecteur. De goede naam en faam van het Rijksmuseum werkten als een magneet en zowel onder Temminck als onder opvolger Schlegel kwamen heel wat wetenschappers van naam, uit het Duitse taalgebied, naar ons land.

Schlegel was sterk geïnteresseerd in Zuidoost-Azië en in 1857 stuurde hij zijn zoon Gustav naar China om vogels te verzamelen. Gustav ontdekte daar al snel dat Robert Swinhoe (1836-1877) hem al voor was geweest. Swinhoe, in Calcutta India geboren, studeerde aan de Londense Universiteit en ging in 1854 als consulaire medewerker naar China. Hij werd in 1855 geplaatst in de haven van Amoy, 300 mijl noord-oostelijk van Hongkong en beheerste de Chinese taal (het Mandarijn). Hij verwierf zich snel kennis van de ornithologie van oostelijk China. In 1860 was Swinhoe de eerste Europese consul op Formosa (Taiwan), maar kwam later weer terug naar het Chinese vasteland. Hij ondernam een reis naar het tweede van de grote Chinese eilanden, Hainan, en maakte een bootreis over de Jangtse naar Chungking, in de provincie Schezuan. Zijn vrije tijd in China besteedde hij aan het verzamelen van specimen van vogelsoorten in gebieden, waar weinig westerlingen waren doorgedrongen. Zo werden vele nieuwe soorten door hem ontdekt. Hoewel

Swinhoe zich vooral met ornithologie bezig hield ontdekte hij ook nieuwe vissen, zoogdieren en insecten. Met zijn verzamelingen keerde hij in 1862 in Engeland terug. Veel van de door hem ontdekte vogels werden voor het eerst in John Gould's *Vogels van Azië* (1863) beschreven. In 1859 stuurde Schlegel de Pool Heinrich Agathon Bernstein naar Nieuw-Guinea om vogels te verzamelen. Na het overlijden van Bernstein in 1865 in Senapan op Nieuw-Guinea, werd die opgevolgd door Hermann von Rosenberg. Schlegel startte in die periode met de publicatie van een wetenschappelijk tijdschrift, "Notes from the Leyden Museum", en met de publicatie van een veertiendelig uitgebreid werk: *Muséum d'histoire naturelle des Pays-Bas* (1862 - 1880).



Afb. 2 Gehuifde witte Giervalk van Joseph Wolf uit "Traité de Fauconerie."

Zeer bekend is zijn bewerking van de Nederlandse vogels en ook de schitterende uitgave met sublieme afbeeldingen, over de valkerij "Traité de Fauconerie", Leiden, 1844-1853. Zijn bijdragen voor Von Siebolds "Fauna Japonica" en voor Temmincks "Verhandelingen over de natuurlijke Geschiedenis der Nederlandse overzeesche bezittingen" behoren tot zijn belangrijkste werken. Hij maakte enkele buitenlandse reizen onder andere naar Düsseldorf en Parijs (1835). Aan het einde van Schlegels loopbaan werd steeds duidelijker dat het Londense Museum de toonaangevende rol van Leiden stilaan had overgenomen. Dat was geen wonder want Engeland had een overvloed aan koloniën en domini-
nions.

Schlegel was een vaardig preparateur en bovendien een goed illustra-
tor. Hij wist dus waar het bij publicaties op aan kwam. Goed illustra-
tiewerk bij wetenschappelijke verhandelingen was toen even gewenst
als goede fotografische uitbeelding nu. Door zijn wetenschappelijke
werk kwam hij aan tijdrovend illustreren zelf niet toe. Daarom werden
tekenaars van buiten aangetrokken. Schlegel zette het tijdperk voort
van van befaamde illustratoren, die vanuit het Rijksmuseum furore
maakten. Die werkten volgens Schlegels Tien Geboden, een bewerking
van zijn "Verhandeling over de vereischten van natuurkundige afbeel-
dingen", in 1849 te Haarlem bij Erven F. Bohn uitgebracht.

1. Het onderwerp moet zo nauwkeurig en natuurgetrouw mogelijk weergegeven worden.
2. De omtrekken van de tekening moeten duidelijk zijn.
3. De details van het onderwerp moeten uitvoerig behandeld worden.
4. Het onderwerp moet afgebeeld worden aan de zijde die de minste verkortingen geeft. Dat betekent meestal en profile.
5. Individuele afwijkingen en onregelmatigheden van het onderwerp moeten niet afgebeeld worden als het om weergave van de kenmerken van de soort gaat.
6. De positie van de onderwerpen moet simpel en natuurgetrouw zijn, namelijk vogels meest zittend, zoogdieren staand, vissen met gespreide vinnen en insecten met gespreide vleugels.
7. De lichtval is zo natuurlijk mogelijk, liefst van de zijkant invallend en zonder donkere schaduwen.
8. De wetenschapper, die tekeningen laat maken, moet op de hoogte zijn van in de kunst gangbare technieken en reproductiemethoden.

9. De kunstenaar, die wetenschappelijke illustraties maakt, moet kennis hebben van eigenschappen, houdingen en wetenschappelijke kenmerken van de onderwerpen, die afgebeeld moeten worden.

10. Wetenschappelijke illustraties dienen onder leiding van een wetenschapper te worden vervaardigd.

Na Keulemans, Wolf en Smit werden ook andere illustratoren groot in het Leidse circuit. Denk hierbij aan M.A. Koekkoek, de man van de befaamde schoolplaten. Hij werd door de toenmalig directeur Eduard Daniel van Oort in 1918 aangetrokken om voor de befaamde “Ornithologia Neerlandica; De Vogels van Nederland” liefst 407 groot formaat illustraties te leveren. Dat die buitengewone kwaliteit hadden, werd bewezen in de “Handbook of British Birds” dat ook met zijn illustraties is uitgerust.



Merel. Een typische M.A. Koekkoek weergave van een vogelsoort

Chris van Deursen